वत्सप्रिर्भालन्दनः। अग्निः। त्रिष्टुप्

प्र होता जातो महान्नभोवित्नृषद्वा सीददपामुपस्थे।

दधिर्यो धायि स ते वयांसि यन्ता वसूनि विधते तनूपाः॥ १०.०४६.०१

होता- देवाह्वाता। महान्- महात्मा। नभोवित्- चिदाकाशज्ञः। अग्निः। प्र- प्रकर्षेण। जातः। नृषत्- नृणां हृदयेषु सीदन्। अपामुपस्थे- उदकेषु मूलशक्तिधारासु। सीदत्- निषीदति। दधिः- धारकः। यः। धायि- धृतः। सः। विधते- परिचरते। ते- तुभ्यम्। वयांसि- हव्यानि। वसूनि- सम्पदः। तनूपाः- देहपालकः सन्। यन्ता- नियमिता भवति ॥१॥

इमं विधन्तो अपां सधस्थे पशुं न नष्टं पदैरनु ग्मन्।

गुहा चतन्तमुशिजो नमोभिरिच्छन्तो धीरा भृगवोऽविन्दन्॥ १०.०४६.०२

नष्टम्। पशुम्- मृगम्। न- यथा। पदैः- तच्चरणचिह्नैः। अनु ग्मन्- अनुगत्य विदन्ति। तथा। इमम्- एतमग्निम्। अपां सधस्थे- मूलशक्तिधारासु। विधन्तः- परिचरन्त उपासकाः लभन्ते। उशिजः- कामयमानाः। नमोभिः- नमस्कारैः। इच्छन्तः। धीराः- धारणाकुशलाः। भृगवः- तेजस्विनः। गुहा चतन्तम्- हृदयगुहायां चरन्तम्। अविन्दन्- लेभिरे ॥२॥

इमं त्रितो भूर्यविन्ददिच्छन्वैभूवसो मूर्धन्यघ्न्यायाः।

स शेवृधो जात आ हर्म्येषु नाभिर्युवा भवति रोचनस्य॥ १०.०४६.०३

वैभूवसः- व्याप्तदैवीसम्पद्युक्तः। त्रितः- भूर्भुवःसुवस्थद्योतनशक्त्युपासकः। इमम्- एनमग्निम्। इच्छन्- कामयमानः। भूरि- प्रभूतम्। अघ्न्यायाः- अदितेरखण्डप्रकृतेः। मूर्धनि- उत्कृष्टे स्थाने। अविन्दत्। सः- असावग्निः। शेवृधः- आनन्दवर्धनः। हर्म्येषु- प्रकृत्युत्कृष्टस्थाने। आ जातः। युवा- तरुणः। रोचनस्य- प्रकाशयुक्तस्य स्वर्गस्य। नाभिः- मुख्यभागः। भवति ॥३॥

मन्द्रं होतारमुशिजो नमोभिः प्राञ्चं यज्ञं नेतारमध्वराणाम्।

विशामकृण्वन्नरतिं पावकं हव्यवाहं दधतो मानुषेषु॥ १०.०४६.०४

Dr. Rangani
WEBOLIM

उशिजः- कामयमानाः। मन्द्रम्- तर्पकम्। होतारम्- देवाह्वातारम्। प्राञ्चम्- प्रकर्षेण व्यञ्जकम्। यज्ञम्- उपासनमयं दानमयम्। अध्वराणाम्- ध्वररहितानां सर्वभूतहितकर्मणाम्। नेतारम्। अरतिम्- विरक्तम्। पावकम्- शोधकम्। हव्यवाहम्- चरुपुरोडाशध्यानभावनादिहव्यानां वाहकम्। विशाम्- प्रजानां कृते। मानुषेषु- मनुष्याणां मध्ये। दधतः- धरन्ति ॥४॥

प्र भूर्जयन्तं महां विपोधां मूरा अमूरं पुरां दर्माणम्।
नयन्तो गर्भं वनां धियं धुर्हिरिश्मश्रुं नार्वाणं धनर्चम्॥ १०.०४६.०५

भूर्जयन्तम्- धरण्या जेतारम्। महाम्- महान्तम्। विपोधाम्- मेधाविधारकम्। पुराम्- बन्धनानाम्। दर्माणम्- दारकम्। गर्भं- अप्सु मूलशक्तिधारासु निहितम्। वनाम्- वननीयम्। हिरिश्मश्रुं नार्वाणम्- हरितरोमाणमश्वमिव स्थितम्। धनर्चं- मन्त्रसम्पद्वन्तम्। अमूरम्- अमूढं विद्वांसं प्रति। मूराः- मूढा अविद्वांसः सन्तो विद्वदाप्तये। धियम्। धुः- धृतवन्तः ॥५॥

नि पस्त्यासु त्रितः स्तभूयन्परिवीतो योनौ सीददन्तः।
अतः संगृभ्या विशां दमूना विधर्मणायन्त्रैरीयते नॄन्॥ १०.०४६.०६

त्रितः- भूर्भुवःसुवराख्यान्नप्राणमनोभूमिकास्थः। पस्त्यासु- उपासकसदनेषु। यौनौ- ऋताख्यस्वस्थाने। अन्तः- हृदन्तः। स्तभूयन्- चित्तवृत्तीः स्तम्भयितुमिच्छन्। परिवीतः- द्युतिभिर्व्याप्तः। नि सीदत्- निषीदति। अतः- अस्माद्धृदयस्थानात्। विशाम्- उपासकानां ध्यानभावनादिहव्यानि। सङ्गृभ्य- सङ्गृह्य। दमूनाः- दानमनाः। विधर्मणा- विशेषधर्मेण। अयन्त्रैः- अन्यनियमनैर्विनैव। नॄन्- देवान्। ईयते- गच्छति ॥६॥

अस्याजरासो दमामरित्रा अर्चद्धूमासो अग्नयः पावकाः।
श्वितीचयः श्वात्रासो भुरण्यवो वनर्षदो वायवो न सोमाः॥ १०.०४६.०७

अस्य- एतस्योपासकस्य। अग्नयः। अजरासः- अजीर्णाः। दमाम्- दमयुक्तानाम्। अरित्राः- तारकाः। अर्चद्धूमासः- अर्चिरादिधूमादिमार्गसम्पन्नाः। पावकाः- शोधकाः। श्वितीचयः-

Dr. Rangaji
WEBOLIM

श्वेतमञ्चन्तः। श्वात्रासः- क्षिप्रगतयः। भुरण्यवः- धारकाः। वनर्षदः- आश्रितेषु स्थिताः। सोमाः- रसमयाः। वायवो न- प्राणा इव स्थिता भवन्ति ॥७॥

प्र जिह्वया भरते वेपो अग्निः प्र वयुनानि चेतसा पृथिव्याः।
तमायवः शुचयन्तं पावकं मन्द्रं होतारं दधिरे यजिष्ठम्॥ १०.०४६.०८

अग्निः- सर्वभूतहितक्रतुप्रतीकः। जिह्वया- स्वज्वालया। वेपः- कर्माणि। कर्मनामैतत्। प्र- प्रकर्षेण। भरते- धरति। पृथिव्याः- भूम्या रक्षणाय। वयुनानि- ज्ञानानि। चेतसा- स्वचित्तेन। प्र भरते। आयवः- उपासकाः। शुचयन्तम्- दीप्तिमन्तम्। पावकम्- शोधकम्। मन्द्रम्- तृप्तिकरम्। होतारम्- देवाह्वातारम्। यजिष्ठम्- अतिशयेन पूज्यम्। तम्- अग्निम्। दधिरे- धृतवन्तः ॥८॥

द्यावा यमग्निं पृथिवी जनिष्टामापस्त्वष्टा भृगवो यं सहोभिः।
ईळेन्यं प्रथमं मातरिश्वा देवास्ततक्षुर्मनवे यजत्रम्॥ १०.०४६.०९

यमग्निम्। द्यावा पृथिवी- द्यावापृथिव्यौ। आपः- उदकानि मूलशक्तिधाराः। त्वष्टा- आत्मसूर्यः। भृगवः- तेजस्विन उपासकाः। सहोभिः- सहनशीलशक्तिभिः। जनिष्ट- उत्पादितवन्तः। तम्। ईळेन्यम्- स्तुत्यम्। यजत्रम्- पूज्यम्। प्रथमम्- मुख्यतया। मातरिश्वा- वायुः प्राणः। देवाः- अन्ये द्योतनशक्तयः। मनवे- अवबोधाय ज्ञानाय। मनु अवबोधने। मन ज्ञाने। ततक्षुः- तनूकृतवन्तः ॥९॥

यं त्वा देवा दधिरे हव्यवाहं पुरुस्पृहो मानुषासो यजत्रम्।
स यामन्नग्ने स्तुवते वयो धाः प्र देवयन्यशसः सं हि पूर्वीः॥ १०.०४६.१०

यम्। हव्यहावम्- चरुपुरोडाशध्यानभावनादिहविषां वाहकम्। यजत्रम्- पूज्यम्। त्वा- भवन्तम्। देवाः- देवताः। पुरुस्पृहः- बहु कामयमानाः। मानुषासः- मनुष्याः। दधिरे- धृतवन्तः। सः- तादृशः। त्वम्। अग्ने- सर्वभूतहितक्रतो। स्तुवते- मन्त्रयुक्ताय। यामन्- मार्गे। पूर्वीः यशसः- प्राचीनाः कीर्तीः। सम्- सम्यक्। देवयन्- प्रकाशयन्। हि- खलु। वयः- आयुः। प्र धाः- प्रयच्छ ॥१०॥

Dr. Rangani
WEBOLIM